National Library of Israel

The Jewish Morning Journal - דע , 11.11.1917, page 6

א אידיש גאָרטען שטעדטעל

אידישע אידען מיט האלב גוי'אישע פרנסות. — פארמס און פעקטאָרים. — זומער באָרדערס און בהמות. — שטילע אידען מיט שטילע גענג.

פון א. פעלדמאן

דיא וואָס בענקען נאָך א שטילען, רו־היגען אידילישען לעבען, וואָלט איך אויף א צייט אָפּגעשיקט אין דעם קליינעם אי־דישען גאָרטען שטעדטעל "ספרינג וועלי".

אין גאנצען געפינט זיך דאָס שטעד־טעל א דרייסיג תחום שבת'ן פון דעם גרויסען, קאָבעדיגען און טומעלדיגען ניו יארק. דאָס הייסט, אונגעפעהר א דרייי־סיג מייל, און דאָך וואָס פאר א רוהיג, שטיל און געמיטליך לעבען.

וויא דער נאָמען "ספרינג וועלי" זאָגט שוין אליין, ליעגט דאָס שטעדטעל אין א טאָל, אין איינעם פון יענע שעהנע און געבענשטע טאָלען, מיט וועלכע עס זיי־נען אזוי רייך דיא ניט איבעריג הויכע בערגלעך אויף יענער זייט פון האָדסאָן, און גרעניצען זיך מיט דיא מאיעסטעטי־שע און שעהנע "האָדסאָן היילענדס".

דאָס שטעדטעל צעהלט ארום טויזענד משפחות. פון זיי זיינען בלויז ארום צוויי הונדערט משפחות אידישע, נאָר דאכטען דאכט זיך, אז דאָס גאנצע שטעדטעל בע־שטעהט פון לויטער אידען און קיין אנ־דער אומה ולשון האָט דאָרט קיין שליטה ניט.

שוין באלד וויא איהר קומט נאָר אָן אויפ'ן סטייישאָן, ווארפען זיך אויך און דיא אויגען אידישע פנים'ער. אידישע מעקסי קעבס ווארטען אויף אייך דאָר־טען, און פאר א קוואָדער זיינען זיי גרייט אייך צו פיהרען וואו איהר דארפט. געשעפטען זיינען אידישע. דער איינצי־גער גאראדזש אין שטעדטעל איז א אי־דישער, און קוקט איהר אָן דעם איין איינציגען פאָליסמאַן, וואָס דרעהט זיך דאָרט ארום אין זיין אביסעל אומגעלומ־פערטען יונגפאָרם, דאכט זיך אייך איהר וואָלט געקענט שווערען אז זיין נשמה אזי געשטאנען אונטער דעם בארג סיני און אז ער איז א כשר'ער אור־אייניקעל פון אברהם, יצחק און יעקב. אָן וואו איהר גיט זיך א דרעה קוקען אויף אייך אידען מיט בערד און אָהן בערד, נאָר מיט אזעלכענע עכט אידישע פנים'ער, אז איהר פיהלט גלייך אז איהר זייט אריינגעפאלען אין א אידישער מלוכה.

נאָר מאָרגע. דוקא דארטען ביים סטיי־שאָן, און אין מען סטריט, און אין דיא ארומיגע נעצעהלטע געסלעך וואו עס איז דא אביסעל האנדעל, דארטען זיינען דוקא פאראן נאָר ווינציג אידען. דער איי־נגעטליכער אידישער גענענד געפינט זיך דוקא אויפ'ן בארג, און דארטען וואו עס איז שעהן און גרין און פון וואנען מען קען זעהן אזעלכענע שעהנע לאנדשאפ־טען, וואָס עס איז ווערטה זיי צו קומען אנקוקען.

איך האָב געזאָגט אויפ'ן בארג, כאָטש אין דער אמת'ן איז דאָס ניט מעהר וויא א בערגעל. נאָר אזוי וויא דיא ספרינג וועלי'ער אידען האָבען ליעב דוקא צו רו־פען זייער גענענד "דער בארג", און אזוי וויא א טהייל פון זיי האָבען מיך זעהר שעהן אויפגענומען און מיר בעוויזען, אז זיי פערשוועכען ניט דעם יחוס פון אברהם אבינו און האלטען שטארק פון הכנסת אורחים, וועל איך ניט פערלע־צען זייערע געפיהלען, און וועל אויך אנ־רופען זייער ארט: דער בארג.

נאָר א בארג צי א בערגעל, וואָס איז דען איינענטליך דער חילוק? מען מוז זאָגען דעם אמת, אז דיא אידען אין ספרינג וועלי האָבען אויסגעקליבען דעם שעהנסטען ארט פאר זייער קאָלאָניע. און זיי מעגען זיין שטאָלץ מיט זייער בארג און מיט דיא שעהנע אויסזיכטען, וואָס שפרייטען זיך אויס פאר איינעם וואָס שטעהט אויפ'ן בארג, און נאָך מעהר, מיט זייער שטילען, געמיטליכען האלב דארפישען און האלב קליינשטעד־טעלדיגען לעבען. וואָס זיי פיהרען דאָ, און מיט זייער אידישען לעבען און מיט זייערע האלב גוי'אישע פרנסות און מיט דעם גאנצען חן וואָס נעהמט אזוי ארום אָט דעם שעהנעם און ציכטיגען ישוב.

כמעט אלע אידען אין ספרינג וועלי האָבען אייגענע הייזער און גערטנער, און לעבען פון דעם, וואָס זומער האלטען זיי באָרדערס און א גאנץ יאָהר האָדעוועט מען בהמות און עופות און טען פער־קויפט דיא מילך, אייער און אנדערע פראָדוקטען.

יעדעס הויז האָט א היבשען גאָרטען. נאָר דיא גערטנער זיינען אביסעלע אָפּ־געלאָזען, אידישליך אָפּגעלאָזען, ליעב האָבען בלומען, אָדער א שעהן גרין לאָנ־קעלע פאר'ן הויז, האָט אפילו דער ספרינג וועלי'ער איד זיך נאָך ניט אויס־געלערענט, און אפשר טאקי ליעבט עס אין דער אידישער טבע ניט ליעב צו האָ־בען קיין בלומען. דער איד האָט נאָר ליעב ממשות'דיגע זאכען. און וואָס פאר א ממשות'דיגעס, מישטיינס געזאָגט, האָבען אין זיך בלומען?

דערפאר אָבער האָבען אידען ליעב זאָ־כען, וואָס ברענגען פירות. פאר פרוכט־בוימער האָט דער איד א בעזונדערע פאָרליעבע, און מיר זעהען דאָס טאקי אין ספרינג וועלי אויך. כמעט פאר יעד־דער אידישער שטוב שטעהט איינער אָדער עטליכע פרוכטבוימער. און איך וואָלט געראטען יעדען איינעם, וואָס האָט אביסעל פרייע צייט און וויל פער־ברענגען א פאָר אנגענעהמע, רוהיגע טעג, אז ער זאָל ארויספאָהרען אין ספרינג וועלי ווען דיא פירות אויף דיא בוימער זיינען פולצייטיג און דיא לופט איז פול מיט דיא פיינסטע ריחות, אזוי אז אָפטמאָל דאכט זיך דיר דו קענסט עס אנטאפען מיט דיא הענד.

ספרינג וועלי האָט אויך עטליכע פעק־טאָרים, אין וועלכע מען פאבריצירט העמדער, אונטערקליידער, קינדער־מאנ־טעלעך און זייד. אין דיא פעקטאָרים אר־בייטען צו מייסטענס מיידלעך און פער־דיענען ניט שלעכט. דער גרויסער עולם אָבער האָט ניט ליעב דיא פעקטאָרים און וויל בעסער לעבען פון זיינע פארם און גאָרטען פראָדוקטען.

און מען לעבט זיך א שטילען, רוהיגען לעבען אין דעם דאָזיגען גאָרטען־שטעד־טעל. און מען האָט צייט און מען טהוט זיך אלץ געלאסען. מען נעהט געלאסען און מען רעדט געלאסען און אין די סוף־חדש נעכט, ווען ס'איז ניטא קיין לבנה, שפאצירט מען אויפ'ן בארג מיט לאמ־טערנעס אין האנד.

און ווען עס פאלט צו דיא נאכט איז אזוי שטיל אין ספרינג וועלי, אז מען קען הערען וויא מאן [illegible] ערשנען זיך אין'ם צעהנטען הויז. און אפשר מאקי דערפאר האָבען ספרינג וועלי'ער אידען א טבע, ניט צו קריעגען זיך. און טאר־מער קריעגען זיי זיך אמאָל, טהוען זיי דאָס שטילערהייד, קיינער זאָל ניט הע־רען.

ספרינג וועלי'ער אידען האָבען בכלל א טבע ניט צו ריידען הויך אויפ'ן קול, און ס'איז גאָר ניט נויטיג אויך, ווייל ס'איז דארט אזוי שטיל, אז מען דער־הערט דעם שטילסטען שאָרך.

דערפאר אָבער האָבען ספרינג וועלי'ער אידען א טבע צו ריידען צו זיך אליין. און מיר האָט דערצעהלט א מיי־דעל, אז איינמאָל איז זיא מיט א חבר'טע געגאנגען ביינאכט שפאצירען אויפ'ן בארג, געווען איז דאָס אין א סוף חודש־דיגע נאכט, און דיא לבנה האָט ניט גע־שיינט, און קיין לאמטערן האָבען זיי אויך ניט געטראָגען, איז וויא זיי זיינען זיך אזוי געגאנגען און שפאצירט, האָ־בען זיי פלוצים דערהערט וויא אימיצער טענה'ט זיך אויס מיט וועמען. האָבען זיי געמיינט, דאָס קומען זיי אנטקעגען צוויי מענשען. וויא דערשראָקען זיינען זיי אָבער געוואָרען, ווען פון דער פינסטער־ניש האָט זיך פלוצים בעוויזען א מענש, איינער אליין, און ער האָט גע'טענה'ט און גערעדט צו זיך אליין און געמאכט מיט דיא הענד און געדרעהט מיט דיא פינגער, פונקט וויא ער וואָלט דאָס גע־פיהרט א שמועס מיט אימיצען.

דיא צוויי מיידלעך האָט ער ניט בע־מערקט און ער איז זיך אוועק ווייטער, אזוי טענה'דיג מיט זיך. נאָר דיא מיידל־עך האָבען זיך אזוי דערשראָקען, אז פון דאמאָלסט אָן וועלען זיי ניט געהן ביי־נאכט אויפ'ן בארג אפילו ווען מען שיט זיי אָן א זאק מיט גאָלד.

און נאָך איינע זעהר ניט קיין שעה־נע טבע האָבען דיא ספרינג וועלי'ער אי־דען: זיי האָבען ליעב צו עסען טשי־קענס אויף שבת. דאָס וואָלט נאָך ניט געווען קיין הסרון, איז אָבער א צרה מיט זיי, אז טראָגענדיג דיא טשיקענס פון שוהס. פליקען זיי אָפּ דיא פעדערען אזוי געהענדיג אויפ'ן וועג. און ווען איהר קומט פרייטאָג אויפ'ן בארג, איז דער גאנצער וועג בעשאָטען מיט פעדערען, און איהר האָט דעם איינדרוק, אז דאָס האָט מען אויסגעשפרייט א טעפיך פאר אימיצענס וועגען.

דיא ספרינג וועלי'ער אידען זיינען זעהר פרום. זיי האָבען אָן איינענע שוהל און אָן איינענעם שוהט און אָן איי־נענעם מלמד און אָן איינענעם שמש און אלע איבעריגע כלי קודש. און שבת איז ביי זיי שבת וויא גאָט האָט געבאָטען, און יום טוב איז ביי זיי יום טוב מיט דעם גאנצען טעם און דעם גאנצען ריח פון א אידישען יום טוב. און דיא אידען ריידען אידיש, און זייערע קינדער ריידען אויך אידיש, און דאָס שטערט זיי ניט א האָר'צו קריגען דיא בעסטע מארקס און דיא גרעסטע פרייזען אין דער גוי־אישער פאבליק סקוהל. און זיי האָבען א אידישע גראָסערי, א אידישען קצב און אידישע הינט און אידישע בהמות.

נאָר איין חסרון האָט ספרינג וועלי: דיא גוי'אישע שטאָדט־פערוואלטונג האָט אזא פייפער וואָס פייפט יעדען אבענד ניין אזייגער אלס סיגנאל צו דיא קינ־דער צו געהן שלאָפען. און אז דיא קינ־דער געהען שלאָפען געהען דיא גרויסע אויך שלאָפען, און מאָמער וויל איינער ניט געהן שלאָפען ניין א זייגער קען ער פלילה שטארבען פאר לאנגווייליגקייט.